

In Search of the Ecbatana: Critical Considerations on the Historiography of the Medes

Daryoosh Ahmadee¹

Abstract

Despite the Medes' extensive engagements in military, trade, and production activities, their pivotal role in toppling the formidable Assyrian Empire with the collaboration of the Neo-Babylonians, as well as showing the authority and wisdom of the ancient Iranians to the Greeks in Anatolia, but they had one of the least-known periods in the history of ancient Iran. This obscurity primarily arises from a dearth of archaeological artifacts, incongruities between classical Greek accounts and contemporary Mesopotamian sources, and the scarcity of indigenous Median documents. Over the past two centuries, attempts have been made to reassess and reinterpret the Medes' identity and historical trajectory, yet the historiography of the Median period has largely remained a peripheral subject for scholars, leaving numerous unresolved queries. One of the foremost enigmas pertains to the configuration of the Median kingdom and its associated facets, such as its capital city and political nucleus. This essay endeavors to scrutinize the uncertainties surrounding the Medes' capital, existing scholarly perspectives on this matter, and potential resolutions.

Keywords: Ecbatana City, the Median Land, Archaeology of the Medes, Neo-Assyrian Period, Achaemenid Empire.

شوریه‌شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

¹ Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts Department of Maragheh, East Azarbaijan Province, Iran. daryoosh.ahmadi@gmail.com

Article info: Received: 5 December 2022 | Accepted: 11 January 2022 | Published: 1 April 2023

Citation: Ahmadee, Daryoosh. (2023). "In Search of the Ecbatana: Critical Considerations on the Historiography of the Medes". *Ancient Iranian Studies*, Vol. 2 (5): 3-17.

<https://doi.org/10.22034/AIS.2023.395939.1040>

Introduction

The Medes - who were Iranian-speaking people as evidenced by their names (Zadok, 2002) - entered the limelight of history for the first time in the 9th century BC when their name was mentioned in Neo-Assyrian inscriptions (Grayson, 1996: 68). The Medes, settled on the western edge of the Iranian plateau in fortified towns and their surrounding villages, gradually gained positions in the administrations of local governments, such as Ellipi and Mannaea or they joined the Assyrian Empire as warriors and merchants.

Research Literature

In the late nineteenth century, the British Assyrian and linguist Archibald Sayce, considering the ambiguities related to the history of Ecbatana since it was not mentioned in Mesopotamian inscriptions as the capital of the Medes, proposed that Ecbatana was not located in the territory of the Medes. According to him, Ecbatana was located in the land of Ellipi, in present-day Lorestan, and was the center of Cimmerian rule (Sayce, 1896: 178-179). At the same time, Henry Rawlinson also tried to explain that Ecbatana, described by Herodotus as the capital of the Medes, does not correspond to present-day Hamadan, but to Takht-e Suleiman located in Takab County, southern Azerbaijan. This is not the same city that historians such as Polybius have identified as the capital of the Seleucids, corresponding to present-day Hamadan (Rawlinson, 1841; 1855: 9, 13). In addition, Clements Markham also believed that there were two cities named Ecbatana: the first one was founded by Media Deioces in present-day Takht-e Suleiman, and the other

was established by Achaemenid Ardeshir II in present-day Hamedan (Markham, 1874: 21, note 1, 34). Fritz Hommel, contrary to the popular narrative, believed that the date of establishment of the Ecbatana was later and thought that the real founder of the Median Empire was not Deioces, but Cyaxares, and he founded the Ecbatana (Hommel, 1900: 132).

Discussion

Although Herodotus speaks of the longevity and splendor of Ecbatana as the capital of the Median dynasty, the problem arises when we find out that the Assyrians never mentioned a city by this name in the 9th to 7th centuries BC. This is while the Assyrians were completely familiar with the political geography of Media due to their influence on the easternmost regions of their territory. The possible formation of the Median kingdom in the 7th century BC centered on Ecbatana required that such a city had a history, prosperity, development, organization, and a high position among the cities of Media. However, the Assyrians, who had penetrated to the edge of the central Iranian desert (See Luckenbill 1968: 215, §540; Tadmor & Yamada 2011: 53), never encountered an important and strategic city called Ecbatana in the Median realm. Interestingly, during 21 seasons of excavations at Tepe Ecbatana located in Hamadan has not been discovered any settlement layer belonging to the Median period (see Molazadeh and Taheri Dehkordi, 2010; Azarnoush *et al.*, 2015; Boucharlat 1998; Sarraf, 2003).

However, in the 22nd season of excavations at this site under the supervision of Malekzadeh in 2020, it seems that

some cultural materials belonging to the Median period were identified. Earlier, in the 1950s, Dyson had found a part of a wall on this site and attributed it possibly to the Median Ecbatana (Dyson, 1975: 32, Fig. 12). Thus, so far none of the excavations have revealed any findings indicating the greatness and position of Ecbatana, as the glorious ancient and great capital of the Medes, as mentioned in the classical sources. Of the eleven anthropological characteristics and their archaeological manifestations that Matthews (2003) formulated as the core indicators of an empire, none has been found in Ecbatana/Hamadan so far. These indicators include having public and private archives, neighborhoods centered on the city core, diversity of houses, cultural diversity, diverse distribution of goods, irrigation system, administrative technology, ideological and royalty imagery, and royal monuments. It appears that the conception of this city as the ancient and great capital of the Median Kingdom is literary rather than archaeological unless future archaeological excavations change this image.

The meaning of the name Ecbatana (gathering place: Spiegel 1871: 103, note. 1; Kent, 1953: 183 & 212) probably refers to this city's lack of civic history. This may support the view of scholars who consider the political structure of the Medes until the end of this dynasty, as not a unified kingdom, but a confederation of independent tribes (see Sancisi-Weerdenburg, 1988; Lanfranchi, 2003; Llewellyn-Jones 2016; Gopnik, 2017; Rollinger, 2007, 2020, 2021). Based on this

point of view, probably the leaders of the Medes would gather in this place in times of need (such as the war with the Scythians, Assyrians, Lydians, and Persians) and agree to achieve their goals. Interestingly, according to Curzon (1892: 567), there were four other "Ecbatana" in Pars and Media, indicating that there were other locations than Hamedan, where the tribes of that area convened and made agreements for certain purposes.

Conclusion

The political structure of the Medes is one of the most controversial topics among scholars of the ancient history of Iran and West Asia. The limitation of historical sources and archaeological findings as well as their incompatibility have made it impossible to achieve a clear and convincing image of the history of the Medes. Recognizing the background of the Median capital, which is mentioned in the historical sources called Ecbatana, depends on the determination of the political structure of the Medes. In any case, the existence of such a city with this name in the Neo-Assyrian period has not been documented. Further, its unknown nature in the Neo-Babylonian inscriptions adds to the ambiguity. The only fact that is reflected in historical sources is the prosperity of this city during the Achaemenid and Seleucid periods. It is obvious that the history of Media still has many mysteries and unanswered questions and requires comprehensive and synergistic research in the fields of history, archaeology, and linguistics.

در جست و جوی هگمتانه: ملاحظاتی انتقادی بر تاریخ‌شناسی مادها

داریوش احمدی¹

چکیده

با آنکه مادها در جهان باستان مردمانی پرکنش و درگیر در فعالیت‌های نظامی و تجاری و تولیدی بودند، امپراتوری آشور را به یاری نوبابلی‌ها برانداختند، از درآویختن با همسایگان نشان پروایی نداشتند و نیروی شمشیر و غنای حکمت ایرانیان باستان را در آناتولی به رخ جهان یونانی کشیده بودند، اما دوران آنان یکی از کم‌شناخته‌ترین دوره‌های تاریخ ایران باستان است. کمبود یافته‌های باستان‌شناختی، ناسازگاری روایت‌های کلاسیک یونانی با اسناد هم‌زمان میان‌رودانی و در دست نبودن مجموعه اسناد بومی از مادها ابهامات بسیاری را در شناخت این مردمان و این دوران پدید آورده است. اگرچه در دو سده اخیر ملاحظات و تأملاتی درباره هویت و تاریخ مادها صورت گرفته است، تاریخ‌شناسی مادها عموماً مبحثی حاشیه‌ای نزد پژوهشگران بوده و ابهامات بسیاری همچنان بی‌پاسخ مانده است. از جمله مهم‌ترین این ابهامات، چند و چون پادشاهی مادها و نمودهای آن، مانند پایتخت و مرکز سیاسی است. در این پژوهش کوشش شده است که ابهامات مربوط به پایتخت مادها مطرح و رویکردهای موجود به این مسئله بررسی و پاسخ‌های ممکن سنجیده و آزموده شود.

واژه‌های کلیدی: شهر هگمتانه، سرزمین مادها، باستان‌شناسی مادها، دوران نوآشوری، امپراتوری هخامنشی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان مراغه، آذربایجان شرقی، ایران. daryoosh.ahmadi@gmail.com

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۹/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۱ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱/۱۲

استناد: احمدی، داریوش. (۱۴۰۲). "در جست‌وجوی هگمتانه: ملاحظاتی انتقادی بر تاریخ‌شناسی مادها". پژوهشنامه ایران باستان، سال ۲، شماره ۵: ۳-۱۷.

مقدمه

در متون نوبابلی) آشکار می‌شود که با نیروی جنگی پرتوانی به شهرهای آشور می‌تازد، با دولت نوبابلی متحد می‌شود و امپراتوری آشور به دست این دو سرنگون می‌گردد (گاهنامه نبوپولسر: 30-32: Kuhrt, 2010). آیا از این روایت بایست چنین نتیجه گرفت که مادها در این مقطع برای نخستین بار موفق به برپایی پادشاهی واحد و متحدی شده بودند یا این رویداد صرفاً گویای اتحادی موقت میان سران سرزمین‌های مادی به‌منظور سرنگونی آشور و دفع همیشگی خطر و تهدیدهای آن بوده است؟ اگر به‌راستی مادها در سده هفتم پم پادشاهی واحدی را بنیان نهاده بودند، پایتخت آن کجا بوده است؟ به سخن دیگر، اکباتانی که به روایت هردوت از زمان دیوکس تا آستواگس^۴ پایتخت ثابت و بزرگ مادها بوده، در کجا قرار داشته است؟ کدام یک از ویژگی‌های انسان‌شناختی و باستان‌شناختی کانون یک امپراتوری در بازمانده‌های آن قابل مشاهده است؟ متن‌های باستانی و کاوش‌های باستان‌شناختی چه ابعاد و وجوهی از این شهر را آشکار می‌سازند و مناسبات آن را با کشورهای همسایه چگونه تصویر می‌کنند؟ در این پژوهش، یافته‌ها و داده‌های در دسترس تاریخی و باستان‌شناختی و نظریه‌های مطرح‌شده در این باره، برای پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها یا دست‌کم برای شفاف‌سازی چشم‌انداز موجود، بررسی و آزموده خواهند شد.

پیشینه تحقیق

در اواخر سده نوزدهم، آشورشناس و زبان‌شناس بریتانیایی، آرچیبالد سائیس با توجه به ابهامات مربوط به پیشینه هگمتانه/ اکباتانه که ناشی از یاد

مادها - که به گواهی نام‌واژه‌هایشان مردمانی ایرانی‌زبان بودند (Zadok, 2002) - برای نخستین بار در سده نهم پم با یادکرد نامشان در متن‌های نوآشوری پا به روشن‌ان تاریخ گذاشتند (Grayson, 1996: 68). مادها که در شهرها و روستاهای لبه غربی فلات ایران پراکنده و مقیم شده بودند، در این دوران به تدریج شهرک‌هایی بارودار را همراه با روستاهای پیرامونی آنها در اختیار گرفتند یا در دستگاه دولت‌های محلی این ناحیه، مانند الیبی (Ellipi) و مانا (Mannaea)، صاحب‌منصب شدند یا به‌عنوان جنگجو و بازرگان به امپراتوری آشور پیوستند.

هردوت (کتاب اول، ۹۶-۱۰۲) در روایت کلاسیک خود درباره مادها بر آن است که این مردمان از سده هشتم پم به رهبری شخصی به نام دیوکس^۱ و سپس اخلافش موفق به برپایی پادشاهی واحد و یکپارچه و مقتدر مادی شدند و تختگاه بزرگ خود را در اکباتانه^۲ (همدان) برآوردند؛ اما اسناد هم‌زمان متعلق به دستگاه امپراتوری آشور نشان می‌دهند که در فاصله سده‌های نهم تا هفتم پم در جای‌جای قلمرو مادها فقط شهرسالارانی (اکدی: bēl āli) متعدد و متکثر و گاه متعارض فرمان می‌راندند و اثری از پادشاه واحد و پادشاهی متحد و یکپارچه مادی وجود نداشته است (See Brown, 1980: 332-338; Diakonoff, 1985: 72 & 91; Lanfranchi, 2003: 92-96; Balati, 2017: 250 & 331). با این حال، در اواخر سده هفتم پم در اسناد نوبابلی به‌ناگاه فردی به نام اوم‌کیشتر^۳ به‌عنوان شاه «اومانمنده» (Ummānmanda)؛ به معنای «ایلات بربر»؛ عنوان فروکاهانه مادها

1 Deiokes

2 Ἀγβάτανα / Εχβάτανα

3. Umakištar

4 Astyages

منابع اصیل بود، پژوهشگران این دوران عموماً علاقه و اشتیاقی به انجام پژوهش‌های جامع و اختصاصی دربارهٔ مادها از خود نشان نداده‌اند. چنان‌که در دستنامه‌ها^۱ و کتاب‌های راهنمایی^۲ که در این مقطع دربارهٔ تاریخ و باستان‌شناسی ایران و خاورمیانهٔ باستان منتشر شده است (e.g. Dary- 2013; 2012; Potts, 2012; aee, 2012)، تاریخ ماد یا جایگاهی ندارد یا سهم آن بسیار ناچیز است؛ به استثنای تاریخ ایران کمبریج^۳ (جلد دوم، ۱۹۸۵) که به‌واسطهٔ حضور ایگور دیاکونف، فصل مشبعی در آن (شامل ۱۱۲ صفحه) به تاریخ و فرهنگ ماد اختصاص یافته است. به تبع چنین وضعیتی، پژوهشگران سرشناس سدهٔ بیستم (e.g. Camer- on, 1936: 175 & 218; Ghirshman, 1954: 112; Culican, 1965: 44; Young, 1988: 16) اساساً در چهارچوب همان گفتمان مادی هردوت و به اختصار، به جایگاه و پیشینهٔ هگمتانه/ اکباتانه پرداخته و از تأمل و تعمق در ابعاد و ابهامات موضوع دوری جستند.

اما در دههٔ ۱۹۸۰ میلادی استوارت براون نظریهٔ نوینی را دربارهٔ چگونگی شکل‌گیری پادشاهی ماد و برآمدن هگمتانه به پایتختی آن بیان کرد. او می‌نویسد:

هم‌زمان با دست‌کم مراحل واپسین سیطرهٔ امپراتوری نوآشوری بر ایالت‌های زاگرس مرکزی در اواخر سدهٔ هفتم پم، حکومتی مادی به مرکزیت اکباتانه (همدان) به اتحاد سیاسی با دیگر حکومت‌های مادی روی آورد، ارتشی سازمان‌یافته تشکیل داد و نقش دولتی تاراجگر را به عهده گرفت (Brown, 1986: 107).

براون (Brown, 1986: 114-116) در توضیح اینکه چگونه هگمتانه/ اکباتانه به جایگاه پایتختی ماد برآمد، این نظریه را مطرح کرد که ماد به دلیل

نشدنش در متن‌های میان‌رودانی به عنوان پایتخت مادها بود، این دیدگاه را مطرح کرد که اکباتانه اساساً در قلمرو ماد واقع نبوده است و مادها بر آن فرمان نمی‌رانده‌اند. به نظر سایس، هگمتانه/ اکباتانه در سرزمین الپیی، واقع در لرستان کنونی، قرار داشته و مرکز فرمانروایی کیمریان^۱ بوده است (Sayce, 1896: 178-179). در همان دوران، هنری راولینسون نیز کوشید نشان دهد که اکباتانه وصف‌شده در کتاب هردوت به‌عنوان تختگاه مادها، نه بر همدان کنونی، بلکه بر تخت سلیمان در جنوب آذربایجان (محدودهٔ شهرستان تکاب) منطبق است و غیر از اکباتانایی است که تاریخ‌نگاران متأخری مانند پلویوس آن را به‌عنوان تختگاه سلوکیان توصیف کرده‌اند و ظاهراً منطبق بر همدان کنونی بوده است (Rawlinson, 1841: 13 & 9: 1855). به همین ترتیب، کلمنتس مارکهام نیز بر آن بود که دوشهر با نام اکباتانه وجود داشته است: نخستین آن بنیان‌نهادهٔ دیوکس مادی بود در تخت سلیمان کنونی، در آذربایجان و آن دیگری، همدان کنونی است که اردشیر دوم هخامنشی آن را بنیان‌نهاده بود (Markham, 1874: 21, note 34, 1). فریتس همل برخلاف کلان‌روایت رایج، تاریخ برپایی اکباتانه را متأخرتر می‌دانست و بر این نظر بود که بنیان‌گذار واقعی امپراتوری ماد نه دیوکس، بلکه کوآکسارس بود و اکباتانه را نیز او بنیان‌نهاده بود (Hommel, 1900: 132).

با وجود پرسشگری‌ها و نظریه‌پردازی‌های شماری از پژوهشگران سدهٔ نوزدهم دربارهٔ پیشینه و جایگاه هگمتانه که برآمده از ابهامات موجود در اسناد تاریخی بود، این رویکرد در سدهٔ بیستم و حتا بیست‌ویکم میلادی چندان تداوم نیافت. در واقع، به این دلیل که تاریخ ماد مبحثی در حاشیهٔ تاریخ نوآشوریان و نوبابلیان انگاشته می‌شد و خود فاقد

1 Cimmerians

2 handbook

3 companion

4 Cambridge History of Iran

و توانمندی شهرسالاران مادی در نیمه نخست سده ششم پم شده بود که وابستگی اقتصادی و سیاسی کاملی به این تجارت و شاهراه‌های آن داشتند؛ از این رو، قشربندی اجتماعی بایسته در شهری مانند اکباتانه رخ نداد تا آن را به جایگاه پایتخت یک پادشاهی ساختارمند و نهادمند برکشد. شاید به همین دلیل بود که مادها برای جبران تنگناهای اقتصادی خود و کسب منابع جدید و جایگزین، [تحت فرماندهی یکی از سالاران خود] اقدام به لشکرکشی به آشور و آناتولی و حتا پارس کردند.

در قرن بیست و یکم، برخی پژوهشگران برپایی تختگاه مادی هگمتانه را حتا در سده هفتم پم. به این دلیل که ساختار اجتماعی مادها را در این دوران قبیله‌ای و سازمان نیافته می‌انگارند، رد کرده‌اند. برای نمونه، لوید لولین-جونز می‌نویسد: کوآکسارس یکی از خان‌های مادی بود که اراضی قبیله‌ای او پیرامون اکباتانای [آینده] قرار داشت. در اینجا او و قبیله‌اش در چادرهایی رنگارنگ یا سازه‌های پورت‌مانند قابل حملی زندگی می‌کردند که در زندگی عشایری اهمیت بسیاری داشت. مادها هرگز شهرهایی نساختند و علاقه‌ای به زندگی بدون تحرک نداشتند (Llewellyn-Jones, 2022).

بحث و بررسی

اگرچه هردوت دربارهٔ دیرینگی و شکوه‌مندی اکباتانه به‌عنوان پایتخت دودمانی پادشاهی ماد داد سخن می‌دهد، مشکل زمانی رخ می‌نماید که درمی‌یابیم آشوریان در بازهٔ سده‌های نهم تا هفتم پم هرگز از شهری به نام هگمتانه/همدان نامی نمی‌برند و سخنی به میان نمی‌آورند، درحالی‌که به دلیل نفوذ خود تا شرقی‌ترین سرزمین‌های مادی با جغرافیای سیاسی مادها آشنایی کامل داشتند. بدیهی است که شکل‌گیری احتمالی پادشاهی ماد در سدهٔ هفتم پم به مرکزیت هگمتانه/ اکباتانه

فشارهای ناشی از تأمین خراج‌های آشور در اواخر سدهٔ هفتم پم، دچار فرایندهای تمایز اجتماعی شد و سرانجام در قالب دولتی از نوع ثانویه درآمد و اکباتانه نیز از آن‌رو به مرکزیت این دولت دست یافت که بیرون از محدودهٔ نفوذ و سیطرهٔ آشور قرار داشت و بهره‌مند از امکان پایش انحصاری جریان شرقی-غربی تجارت دوربرد و منطقه‌ای و سودبری از آن‌ها بود.

اما اسکار ماسکارالا (Muscarella, 1994: 61) توجه می‌دهد که اشارهٔ براون به قرار داشتن اکباتان در بیرون از محدودهٔ رخنه و فشار آشور، به‌اشکارا ناقض فرضیهٔ او مبنی بر توسعهٔ مراکز مادی و از جمله اکباتانه بر اثر فشارهای ناشی از خراج‌ستانی‌های آشور است که به نظر او منجر به شکل‌گیری دولتی ثانویه در ماد به پایتختی اکباتانه شده بود. ضمن آنکه تصور بیرون بودن اکباتانه از محدودهٔ نفوذ آشور ناشی از یگانه‌انگاشتن کوه بیکنی (Bikni) در متن‌های آشوری با الوند است، حال آنکه به‌طور موجهی، به‌نظر می‌رسد بیکنی برابر دماوند بوده و در نتیجه اکباتانه/همدان نیز در دایرهٔ نفوذ آشور قرار داشته است (Radner, 2013: 443 & 451).

از سوی دیگر، هلن سانچیزی و یردنبورگ (Sancisi-Weerdenburg, 1988: 203-208; 1994: 39-40; 1995: 96-97) یادآور می‌شود که متروک‌شدن محوطه‌های بارومندی مانند گودین، نوشی جان و باباجان در حوالی آغاز سدهٔ ششم پم نشانهٔ قطع شدن یا معکوس شدن فرایند شکل‌گیری دولت (ثانویه) ماد در پی فروپاشی امپراتوری آشور است که در نتیجهٔ آن، تحوّل و قشربندی اجتماعی موردنظر براون برای شکل‌گیری دولتی ثانویه در ماد به سرانجام نرسید. او این فرضیه را پیش می‌کشد که ضعف امپراتوری آشور پیش از سقوط نهایی آن، به‌عنوان مهم‌ترین و اصلی‌ترین مصرف‌کنندهٔ دستاوردهای تجارت شرق و غرب منطقه، مانع از رونق شهرها

ایرانی باستان (مشخصاً مادی) نداشته است و اساساً دلیل و منطقی برای تداوم نامواژه‌های با ساخت کهن و متروک هندوایرانی در روزگار مادها وجود ندارد. ایگور دیاگنوف در سال ۱۹۹۶ با انتشار مقاله‌ای کوشید برای این معضل راه‌حلی بیابد. او پیشنهاد کرد که این نام فرضی (Samgmata*) نه به زبان مادی، بلکه به زبان داردی - نورستانی (Dardo-Nuristani) متعلق است.^۲ او چنین استدلال کرد که پیش از مهاجرت مادها به این پهنه، گروهی از هندوایرانی‌زبانان داردی - نورستانی به این منطقه کوچیده بودند و نام این شهر بازمانده این قوم و زبان آنان است. پیشنهاد دیاگنوف البته مورد پذیرش دیگر پژوهشگران قرار نگرفت و شواهد و قرائن حضور داردی - نورستانی‌ها در هزارهٔ دوم پم در ایران غربی بسنده و قانع‌کننده دانسته نشد؛ زیرا که شواهد زبان‌شناختی و نام‌شناختی‌ای که گواه وجود گویشوران چنین زبانی در این منطقه باشد، وجود ندارد. به‌رحال ابهامات مربوط به بازسازی نام سگبیته همچنان پابرجاست و در قبال آن می‌توان دورویکرد در پیش گرفت:

۱. اگر بپذیریم که مطابقت سگبیته با همدان و بازسازی آن به‌شکل *سمگمته درست نیست؛ پس نتیجه این خواهد بود که اکباتانه/همدانی که در روایات تاریخ‌نگاران کلاسیک یونانی پایتخت بزرگ و باشکوه مادها فرض و توصیف شده است، در سده‌های نهم تا هفتم پم وجود خارجی نداشته یا دست‌کم جایی کوچک و ناشناخته بوده و از این‌رو چنین شهری و شهروندان و فرمانروایان آن به چشم‌انداز نوآشوریان از این پهنه وارد نشده است. بر این اساس، این شهر چه بسا اندکی

مستلزم آن بوده که چنین شهری برخوردار از پیشینه، رونق، توسعه، سازمان‌یافتگی و جایگاهی سرآمد و بسنده در میان مجموعه شهرسالاری‌های مادستان باشد. اما آشوریانی که تالیهٔ کویر نمک را در مرکز ایران درنور دیده بودند (See Lucken- bill, 1968: 215, §540; Tadmor & Yamada, 2011: 53)، هرگز با شهری به نام هگمتانه که می‌بایست شهری مهم و راهبردی در مادستان بوده باشد، مواجه نشدند.

پژوهشگر روس، اینا مدودسکایا،^۱ در تلاش برای حل این مسئله، مقاله‌ای را در سال ۱۹۹۵ به زبان روسی و سپس همان را در ۲۰۰۲ به زبان انگلیسی منتشر کرد و کوشید نشان دهد که شهری به نام سگبیته (Sagbita) که در متن‌های نوآشوری از آن یاد شده، همان هگمتانه/ اکباتانه/ همدان است که سپس‌تر به پایتختی پادشاهی واحد ماد برکشیده می‌شود. مدودسکایا بر اساس شکل آشوری (اکدی) این نام، ساخت اصلی و ایرانی آن را به صورت Samgmata* بازسازی کرد. اما از آنجا که گفته می‌شود /s/*/ هندواروپایی و هندوایرانی در زبان‌های ایرانی باستان به /h/ بدل می‌شود (چنان‌که در «هگمتانه» پارسی باستان) (Mayrhofer, 1989: 7)، مدودسکایا دلیل بازماندن ناهنجارانهٔ واج /s/ در نامواژهٔ فرضی Samgmata* را آرکاییک بودن این نام می‌داند و آن را ساختی هندوایرانی می‌انگارد که در آن زمان همچنان زایا بوده و کاربرد داشته است. این دیدگاه را سپس تر رن زدوک (Zadok, 1997: 7) رد و تأکید کرد که این تحوّل واجی (h > s*) پیش از این به انجام رسیده بود و واج /s/*/ هندوایرانی کاربردی در زبان‌های

1 Inna Medvedskaya

۲ نورستانی (Nūristānī) و داردی (Dardic) دو گروه جداگانه و کوچک از خانوادهٔ زبان‌های هندوایرانی‌اند که شواهد مربوط به آنها در دوران معاصر به دست آمده و متشکل از زبان‌های کم‌گویشوری هستند که در بخش‌های دورافتادهٔ شمال هند، افغانستان و پاکستان به آنها سخن گفته می‌شود (Mallory & Adams, 1997: 303-308; Kapović, 2016: 3-4 & 205).

نام پارسی آن شناخته شده است؟ جالب این است که بابلیان در سده ششم پم هرگز اشاره‌ای به پایتخت مادها و شهر هگمتانه/همدان نکرده و اساساً مادها در چشم‌انداز آنان «ایلاتی بربر» (اکدی: اومانمنده) بودند که در کوهستان‌های دوردست شرقی و در فراسوی مرزهای جهان متمدن می‌زیستند (Balatti, 2017: 334). با توجه به اسناد موجود، هگمتانه/همدان ظاهراً تنها از دوران هخامنشیان به بعد است که برای بابلی‌ها شناخته می‌شود و شخصیت‌های بابلی شروع به مسافرت به آن شهر می‌کنند و در اسنادشان از آن نام می‌برند (See Zadok, 1976; Dandamayev, 1986; 1992: 155; Stolper, 1990; Balatti, 2017: 165-166). البته تراکنش‌های تجاری یادشده در این متون بابلی به وجود فعالیت‌های اقتصادی مستقل و نهادینه‌ای در همدان اشاره ندارد و صرفاً بخشی از تراکنش‌های سفر نخبگان بابلی به این شهر بوده است (Henkelman 2017b: 130). تحریر گاهنامه نبونید^۱ (پادشاه نوبابلی: ۵۵۵-۵۳۹ پم) که در آن به فتح اگمتانو (Ag-amtanu = همدان) به دست کورش اشاره شده است (Grayson, 1975: 106)، مقارن با دوران هخامنشیان است و البته حتی متأخرتر از آن نیز انگاشته شده است (Kuhrt, 1988: 112, Note 3; 115-116 & 96; Waerzeggers, 2015). پیش‌تر، در گاهنامه نبوپولسر^۲ (پادشاه نوبابلی: ۶۲۶-۶۰۵ پم) نیز هیچ اشاره‌ای به پایتخت مادها و تختگاه اومکیشت^۳ نشده است.

پیش یا پس از سرنگونی امپراتوری آشور، در اواخر سده هفتم پم و در دوران اومکیشت^۳ (یونانی: کوآکسارس^۴) یا حتا ایشتومگو^۵ (یونانی: آستوآگس) برپا شده و به‌عنوان تختگاه مادها شناخته شده است: شهری نو برای پادشاهی‌ای نو. جالب آنکه در کتاب جودیث، یکی از اسفار ثانوی عهد عتیق (یکم: ۲-۴؛ 113; Gera, 2013)، ساخت باروهای بیرونی، برج‌ها و دروازه‌های اکباتانه به شاه ماد، ارفکساد^۶ نسبت داده شده است. محتمل است که ارفکساد دگرگشتی از نام اربکس^۷ باشد (Arphaxad از ایرانی باستان Arbaka + xšaita* به معنای «اربکای پرشکوه»^۸). اربکس در روایت کتسیاس^۹، نخستین فرمانروای مادها پس از سرنگون شدن آشوریان دانسته شده است (Fib 27.3-28.8; Llewellyn-Jones, & Robson, 2010, 137-138).

۲. اگر قبول کنیم که سگبیت^{۱۰} همان شهر همدان/اکباتانه بوده و مادها این شهر را سگمگمه می‌خوانده‌اند، پس چرا همه مردمان همسایه مادها (بابلی‌ها، ارمنی‌ها، عیلامی‌ها و یونانی‌های آسیای صغیر) در متونشان از این شهر بر اساس ترانوشته^{۱۱} گونه پارسی باستان آن (هگمتانه) یاد کرده‌اند^{۱۲} و نه براساس ترانوشته^{۱۳} گونه فرضی مادی آن (سگمگمه)؟ آیا از این واقعیت بایست چنین نتیجه گرفت که سگمگمه/همدان شهری ناشناخته برای مردمان همسایه مادها بوده و تنها پس از فتح ماد به دست کورش پارسی این شهر، آن هم با

1 Cyaxares

2 Ištumeḡu

3 Arphaxad

4 Gr: Arbaces / OP: *Arbaka

5 Ctesias

6 transcription

۷ پارسی باستان: Ha^mgmatāna مشتق از ستاک پارسی باستان ha(m)-gam - «گرد آمدن، گردهم آمدن»؛ نگاه کنید به Kent, 1953: 183 & 212; Brandenstein & Mayrhofer, 1964: 122; Tavernier, 2007: 26; Schmitt, 2014: 186.

ترانویس‌ها: اکدی A-ga-ma-ta-nu: عیلامی Ak-ma-da-na: آرامی aḥmētā: یونانی Exβάτωνα: ارمنی Ahmatan 8 Nabonidus Chronicle

9 Nabopolassar Chronicle

در زمان رسیدن آنتیوخوس^۱ [به اکباتانه]، معبد آنا (Aena) هنوز ستون‌هایش پوشیده با طلا بود و تعداد زیادی کاشی نقره‌ای در آن انباشته شده بود. تعداد اندکی آجر زرین و تعداد زیادی آجر نقره‌ای نیز همچنان در آنجا باقی بود. با همین آجرها بود که سکه‌هایی با نقش شاه ضرب شد. ارزش آن‌ها حدود چهارصد هزار تالنت^۲ بود.»

یکی دیگر از نمودهای پیشینه مهم هگمتانه/ اکباتانه، توصیفات اسطوره‌ای این شهر در تاریخ هردوت است. هردوت (کتاب اول/ ۹۸) می‌نویسد:

او (دیوکس) همین که بر جایگاه فرمانروایی قرار گرفت، مادها را واداشت شهری واحد بسازند و از زندگی در روستاهای خود چشم‌پوشند. مادها اطاعت کردند و بنا به فرمان او شهری بزرگ و استوار در جایگاهی مناسب ساختند که اکباتانای کنونی است و دارای چند ردیف دیوار یا باروی هم‌مرکز است. نقشه شهر طوری است که هر بارو از باروی پیشین با کناره‌هایی که دارد، بلندتر است؛ یعنی چون شهر روی تپه برپاشده، کناره دیوارهای درونی بالاتر از ردیف پایین است و البته قصد سازندگان نیز چنین بوده است. این حصارها که گرد شهر را گرفته‌اند، در هفت ردیف تودرتو هستند و واپسینشان کاخ شاه و گنجینه‌های او را در برگرفته است. بزرگ‌ترین آن‌ها کمابیش برابر با طول حصار آتن است. بدین ترتیب، طویل‌ترین دیوار که همان حصار بیرونی است، کناره‌هایی سفید دارد، دومی سیاه، سومی ارغوانی، چهارمی آبی و پنجمی کناره‌های نارنجی است. همه این‌ها رنگین‌اند، اما کناره‌های دو حصار آخر به‌ترتیب با نقره و طلا روکش شده‌اند (هردوت، ۱۳۸۹، ۱/۴۶؛ Rawlinson, 1880: I.225-229).

آیا از این اشارات و ابهامات بایست چنین نتیجه گرفت که هگمتانه/ اکباتانه شهری متأخر است و رونق و بالندگی آن به دوران هخامنشیان یا حتی سلوکیان بازمی‌گردد؟ جالب آنکه پلینی^۱، نویسنده رومی سده نخست میلادی، می‌نویسد که «اکباتانه، پایتخت ماد، را سلوکوس بنیان نهاد» (تاریخ طبیعی، کتاب ششم/ ۱۷). اما پلویوس^۲، تاریخ‌نگار یونانی سده دوم میلادی، درباره رونق و شکوه اکباتانه/ هگمتانه که لابد دستاورد دوران هخامنشیان بوده که تا دوران اسکندر و سلوکیان دوام داشته است، می‌نویسد (تاریخ، کتاب دهم/ ۲۷):

«اکباتانه در شمال ماد، در منطقه آسیا، در همسایگی مئوتیس (Maeotis) و اوکسینه (-Eu-xine) واقع است. اینجا دراصل شهر شاهی مادها بود و ثروت و شکوه سازه‌هایش بر شهرهای دیگر کاملاً سرآمد بود. این شهر در دامنه کوه اورونتس (Orontes) واقع است و بارویی ندارد، هرچند دارای ارگ مصنوعی بارومندی است که استحکام شگفت‌انگیزی دارد. زیر این ارگ کاخ قرار دارد. محیط کاخ حدود هفت استادیاست و ساختمان‌های فاخر موجود در جای‌جای آن، به ثروت سازندگان اصلی آن گواهی می‌دهند؛ زیرا همه کارهای چوبی آن از سدر یا کاج‌اند و هیچ تخته‌ای بدون پوشش رها نشده است؛ تیرها و مشبک‌کاری‌های سقف‌ها و ستون‌های طاقگان‌ها و ایوان‌ها با ورق‌های نقره یا طلا پوشانده شده بودند و همه کاشی‌ها از نقره بودند. بیشتر این‌ها در زمان تهاجم اسکندر و مقدونیان غارت شدند و باقی مانده‌اش نیز در دوران فرمانروایی آنتیگونوس^۳ و سلوکوس نیکانور^۴ با این حال، حتی

1 Pliny

2 Polybius

3 Antigonos

4 Seleucus Nicanor

5 Antiochus

6 talent

هویتی فراتاریخی و ورجاوند به شهر نوپای خود بیخشدند؟^۲

با توجه به یافته‌های باستان‌شناختی، به نظر می‌رسد که توجه دودمان پادشاهی هخامنشی به هگمتانه برای برپایی اقامتگاهی سلطنتی در آن نیز بسیار دیر رخ داده است. چند پاستون کتیبه‌دار یافته‌شده در همدان (A2Ha, A2Hb, A2Hd) نشان می‌دهد اردشیر دوم (۳۵۹-۴۰۵ پم) اقدام به ساخت کاخی در آنجا کرده بود (Knapton, Sarraf & Curtis, 2001: 101-106; Schmitt, 190: 186-188, 2009). این تنها داده موجود درباره ساخت‌وسازهای سلطنتی در همدان است و به احتمال، از همان زمان بوده که از همدان به‌عنوان اقامتگاه تابستانی پادشاهان هخامنشی استفاده شده است (کسٹن، کوروپدیه، هفتم/۶؛ استرابو، جغرافیه، چهاردهم، ۱۶/۱). آیا دلیل این تأخیر در ساخت کاخ سلطنتی در همدان، نبود توجیحات سیاسی و راهبردی برای چنین کاری تا آن دوران و فراهم نبودن زیرساخت‌ها و منابع بسنده و بایسته برای برپایی پایگاهی سلطنتی در این شهر بوده است؟ در لوحه‌های عیلامی زبان باروی تخت‌جمشید (PFA) هنگام اشاره به مسافرت به / از سرزمین‌های شمالی، از اگمدانه (Agmad-ana: همدان) به‌ندرت یاد می‌شود و به‌جای آن، اغلب نام ماد (Mataš) به‌عنوان نشانگر جغرافیایی این ناحیه به کار می‌رود (Henkelman, 2017a: 322). تنها در پنج لوحه از الواح بایگانی بارو (همگی از دوران داریوش بزرگ) از همدان نام برده شده است (Henkelman, 2017b: 198).

به نظر می‌رسد توصیفی که هردوت از شهر مفروض دیوکس به دست داده است (شهری با هفت حلقه بارو که هر یک رنگی ویژه داشته)، از یک کهن‌الگوی اسطوره‌ای ایرانی تأثیر پذیرفته است؛ زیرا که در اساطیر ایران بنای کاخی با هفت خانه ساخته شده با مصالح متفاوت (یک باب از طلا، دو باب از نقره، دو باب از پولاد، دو باب از آبگینه؛ نک دینکرد، نهم/۲۱؛ فردوسی، ۱۳۸۶، ۹۳/۲-۹۴) یا شهری با چند باروی متفاوت (از جنس سرب، شبه، مس، سفال، نقره، طلا؛ نک طبری، ۱۸۸۲، ۶۰۲) به کی‌کاوس، پادشاه افسانه‌ای دودمان کیانی، منسوب است. یاقوت حموی (۱۸۶۹، ۹۸۳) نیز بنیان‌گذاری همدان را به جمشید (در متن: جم بن نوجهان) و ساخت باروهای آن را به بهمن پسر اسفندیار نسبت داده است. به نظر می‌رسد انتساب خاستگاه و هویتی اسطوره‌ای - افسانه‌ای به این شهر، مانند شهرهای دیگری که در رساله پهلوی شهرستان‌های ایران‌شهر (Daryaei, 2002) بنیان‌گذاری آن‌ها به پادشاهان اسطوره‌ای پیشدادی و کیانی نسبت داده شده است، شیوه و شگردی برای نشان دادن سابقه‌ای طولانی و جایگاهی والا و سرآمد و متصل به عرصه مقدس اساطیر برای شهرهایی است که در برهه‌ای خاص از تاریخ به یکباره به جایگاه سیاسی برجسته‌ای دست یافته بودند. بر این اساس، آیا می‌توان فرض کرد که بنیان‌گذاران هگمتانه/ اکباتانه در اواخر سده هفتم یا شاید در اوایل سده ششم پم با انتساب سابقه و هویتی اسطوره‌ای به این شهر کوشیده بودند قدمت و

۱ بفرمود تا سنگ خارا کنند / دو خانه پر از دانه اندر کنند / بیاراست آخر به سنگ اندرون / ز پولاد میخ و ز خارا ستون / دو خانه دگر ز آبگینه بساخت / ز برجد به هر جایش اندر نشاخت / درو ساخت جای خرام و خورش / که باشد از آن خوردنی پرورش / دو خانه ز بهر سلیخ نبرد / بفرمود کز سیم پالوده کرد / یکی کاخ زرین ز بهر نشست / برآورد، بالاش داده دو شست / بر ایوانش یاقوت برده به کار / از پیروزه کرده برو بر نگار.

۲ اکنون پژوهشگران بر این نظرند که شهر بنیاد بودن پادشاهی دیوکس و انتساب بنیان‌گذاری نخستین شهر مادها (اکباتانه) به او در روایت هردوت، مبتنی بر رتوریک (rhetoric) مشروعیت پادشاهی ایرانی نیست (Zournatzi, 2013: 238) و ظاهراً انگاره و گفتمانی یونانی را منعکس می‌کند (Degan & Rollinger, 2020). جرج گروت ۱۷۳ سال پیش نیز یادآور شده بود که «نمی‌توان گفت که از تاریخ واقعی دیوکس چیزی می‌دانیم؛ زیرا روایت جالب هردوت [در این باره]، در همه وجوهش، جامعه و انگاره‌های یونانی را به ما نشان و نمایش می‌دهد و نه جامعه و انگاره‌های شرقی را» (Grote, 1849: 308).

محل‌های متمرکز بر هسته شهر، تنوع خانه‌ها، تنوع فرهنگی، توزیع متنوع کالاها، نظام آبیاری، فناوری اداری، تصویرسازی‌های ایدئولوژیک و شهریارانه، یادمان‌های سلطنتی) هیچ یک تاکنون در هگمتانه/ همدان به‌عنوان هسته یک امپراتوری، یافته و مشاهده نشده است و از این رو به نظر می‌رسد که تلقی این شهر به‌عنوان تختگاه کهن و بزرگ امپراتوری مفروض مادها اساساً ماهیتی ادبی دارد تا باستان‌شناختی، مگر اینکه کاوش‌های باستان‌شناختی آینده این تصویر و تصوّر را دگرگونه کند.

به نظر می‌رسد که معنای نام هگمتانه («محل گردآمدن»؛ Kent, 1953: 183 & 212) نیز به فقدان پیشینه مدنی این شهر اشاره دارد و ممکن است مؤید دیدگاه پژوهشگرانی باشد که ساختار سیاسی مادها را تا پایان کار آنان نه پادشاهی‌ای واحد و یکپارچه، بلکه اتحادیه‌ای از قبایل یا شهرسالاران مستقل می‌دانند (See Sancisi-Weerdenburg, 1988; Lanfranchi, 2003; Llewellyn-Jones, 2016; Gopnik, 2017; Rollinger, 2007, 2020, 2021). بر مبنای این دیدگاه، گویا سران مادستان در مواقع ضروری (مانند جنگ با سکاها، آشوریان، لودیایی‌ها و پارس‌ها) در این محل گرد هم می‌آمدند و برای رسیدن به آماج خود هم‌پیمان می‌شدند. جالب آنکه جرج کورزن (Curzon, 1892: 567) از وجود چهار «همدان» دیگر در پارس و ماد خبر داده است که نشان می‌دهد نقاط دیگری نیز به جز همدان کنونی وجود داشته است که ظاهراً محل گردآمدن و هم‌پیمان شدن قبایل ایرانی آن ناحیه برای مقاصد خاص بوده است.

برآیند

ساختار سیاسی مادها یکی از مباحث بسیار مناقشه‌برانگیز در میان پژوهشگران تاریخ ایران و آسیای غربی باستان است. محدودیت منابع

جالب آنکه ۲۱ فصل کاوش در تپه هگمتانه در همدان هیچ گونه لایه استقرار که متعلق به دوران مادها باشد، آشکار نساخته است (نک ملازاده و طاهری دهکردی، ۱۳۹۰؛ آذرنوش و همکاران، ۱۳۹۵؛ Sarraf; Boucharlat, 1998; 2003). ملازاده و طاهری دهکردی (۱۳۹۰، ۸ و ۱۰) می‌نویسند:

کاوش‌های گسترده تپه هگمتانه به طور سنتی با هگمتانه مادی مطابقت داده شده بود؛ [اما] تاکنون هیچ مدرک مستندی [مبنی] بر مادی بودن محوطه به دست نیامده است. براساس لایه‌نگاری صورت گرفته، قدیمی‌ترین لایه شکل‌گرفته در این تپه مربوط به اواسط و اواخر دوره اشکانی است. [...] تپه هگمتانه با توجه به کاوش‌های صورت گرفته، یک بستر طبیعی است که در دوره اشکانی اولین بار برای ساخت مجموعه بناهای بزرگ و حکومتی استفاده شد. درواقع مدرکی نیز وجود ندارد که نشان دهد این بخش شهر قبل از این تاریخ مورد استفاده بود [ه است].

اما در بیست‌ودومین فصل کاوش‌ها در این محوطه به سرپرستی مهرداد ملکزاده در سال ۱۳۹۹، به نظر می‌رسد که برخی مواد فرهنگی منسوب به دوران مادها شناسایی شده است. پیش‌تر، در دهه ۱۹۵۰ نیز رابرت دایسون تکه دیواری را در این محوطه یافته و آن را با قید احتمال (may) به اکباتانای دوران مادها نسبت داده بود (Dyson, 1975: 32, Fig. 12). با این حال، چنان‌که پیداست، تاکنون هیچ یک از این کاوش‌ها چیزی از عظمت و جایگاهی که منابع کلاسیک به اکباتانه به‌عنوان پایتخت شکوهمند پادشاهی دیرین و بزرگ مادها نسبت می‌دهند، آشکار نکرده است. واقعیت آن است که از یازده مشخصه انسان‌شناختی و نمودهای باستان‌شناختی آن که راجر متیوز (۱۴۰۰: ۱۵۲) به‌عنوان ویژگی‌های هسته یک امپراتوری صورت‌بندی کرده است (مانند داشتن بایگانی‌های دولتی و خصوصی،

نوبابلی نیز بر ابهامات موجود می‌افزاید. تنها واقعیتی که در منابع تاریخی انعکاس دارد، رونق و بالندگی این شهر در دوران هخامنشیان و سلوکیان است. آنچه آشکار است، این است که تاریخ ماد همچنان ابهاماتی بسیار و پرسش‌هایی بی‌پاسخ دارد و پژوهشی همه‌جانبه و هم‌افزا در حوزه‌های تاریخ و باستان‌شناسی و زبان‌شناسی را می‌طلبد.

کتاب‌نامه | Bibliography

ماتوز، راجر. (۱۴۰۰). باستان‌شناسی بین‌النهرین: نظریات و رهیافت‌ها، ترجمه بهرام آجورلو، تبریز: دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

Matthews, R. (2003). *The archaeology of Mesopotamia: theories and approaches*. Psychology Press (in Persian).

ملازاده، کاظم و طاهری دهکردی، معصومه. (۱۳۹۰). «تاریخچه، جایابی و ساختار هگمتانه مادی»، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۶: ۵-۱۶.

Mollazadeh, Kazem & Taheri Dehkordi, Masoomeh, (2011). "History, Locating and Structure of the Median Ecbatana", *Iranian Islamic City Studies*, No. 6: 5-16 (in Persian).

هردوت. (۱۳۸۹). تاریخ هردوت، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، ۲ جلد، تهران: توس.

Herodotus, (2010). *Histories*, Translated by Morteza Saqebfar, Tehran, Toos (in Persian).

یاقوت حموی، شهاب‌الدین. (۱۸۶۹). معجم البلدان، به تصحیح ف. ووستنفلد، جلد چهارم، لیبزیگ.

Yāqūt Ḥamawī, Shihāb al-Dīn. (1869). *Mu'jam ul-Buldān*, Wüstenfeld, Ferdinand (ed.), Vol. 4, Leipzig (in Arabic).

English

Balati, S. (2017). *Mountain Peoples in the Ancient Near East: The Case of the Zagros in the First Millennium BCE*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Boucharlat, R. (2005). la recherche d'Ecbatane sur Tepe Hegmataneh. *Iranica Antiqua*, 33(1), 173-186.

Brandenstein, W. and Mayrhofer, M. (1964). *Handbuch des Altpersischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Brown, S.C. (1980). *Kinship to Kingship: Archaeological and Historical Studies in the Neo-Assyrian Zagros* (Unpublished Ph.D. dissertation). Uni-

تاریخی و یافته‌های باستان‌شناختی و ناسازگاری آن‌ها دست‌یابی به تصویری روشن و قانع‌کننده از تاریخ مادها را تاکنون ناممکن ساخته است. بازشناسی پیشینه پایتخت مادها که در منابع تاریخی هگمتانه/ اکباتانه خوانده شده نیز وابسته به تعیین ساختار سیاسی مادهاست. درهرحال، وجود چنین پایتختی به این نام در دوران نواشوری مستندی ندارد و ناشناخته بودن آن در متن‌های

آذرنوش، مسعود؛ شریفی، علی و هژبری، علی. (۱۳۹۵). «بازنگری گاهنگاری نسبی و مطلق تپه هگمتانه براساس یافته‌ها و نتایج آزمایش گرمالیان و رادیو کربن»، پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، شماره ۱۰: ۱۲۱-۱۴۰.

Azarnoush, M., Sharifi, A., & Hozhabri, A. (2016). "Revising the Relative and Absolute Chronology of Tepe Hegmataneh, Hamadan, Iran: Based on the Finds and the Results of Thermo-Luminescent and Radiocarbon Dating", *pazhoheshha-ye Bastan shenasi Iran*, 6(10), 121-140. doi: 10.22084/nbsh.2016.1550 (in Persian).

طبری، ابوجعفر. (۱۸۸۲). تاریخ الرسل والملوک، به کوشش م. دخویه، جلد دوم، لیدن: بریل.

Ṭabarī, Abū Ja'far Muḥammad ibn Jarīr ibn Yazīd. (1882). *Tāriḫ al-Rusul wa al-Mulūk* (History of the Prophets and Kings), de Goeje, Michael Jan (ed.), Vol. 2, Liden, Brill (in Arabic).

فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). شاهنامه، به تصحیح جلال خالقی مطلق، تهران: بنیاد دائرة المعارف بزرگ اسلامی.

Ferdowsi, Abolghasem. (2007). *Shahnameh*, Khaleghi Motlagh, Djalal (ed.), Tehran, Center for the Great Islamic Encyclopedia (in Persian).

versity of Toronto: Toronto.

Brown, S.C. (1986). Media and Secondary State Formation in the Neo-Assyrian Zagros: An Anthropological Approach to an Assyriological Problem. *Journal of Cuneiform Studies*, 38(1), 107-119.

Cameron, G.G. (1936). *The History of Early Iran*. Chicago: The University of Chicago Press.

Culican, W. (1965). *The Medes and Persians*. New York: Frederick A. Praeger

Curzon, G. (1892). *Persia and the Persian question*. (vol. I). London: Longmans, Green & Co.

Cuyler Young, Jr., T. (1988). The early history of the Medes and the Persians and the Achaemenid

- empire to the death of Cambyses. In J. Boardman et al. (eds.), *Cambridge Ancient History* (vol. 4, pp. 1-52). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dandamayev, M. (1986). Some Babylonians at Ecbatana. *Archaeologische Mitteilungen aus Iran*, 19, 117-119.
- Dandamayev, M. (1992). *Iranians in Achaemenid Babylonia*. Costa Mesa: Mazda Publishers.
- Daryae, T. (2002). *Šahrestānīhā ī Erānšahr: A Middle Persian Text on Late Antique Geography, Epic, and History*. Costa Mesa: Mazda Publishers.
- Daryae, T. (ed.). (2012). *The Oxford Handbook of Iranian History*. New York: Oxford University Press.
- Degan, J. & Rollinger, R. (2020). How Greek the Medes were? Herodotus' medikos logos, Athens and the transformation of empire from symmachia to arche. In S. Badalkhan, G.P. Basello and M. De Chiara (eds.), *Iranian studies in honour of Adriano V. Rossi* (Part One, pp. 273-289). Napoli: Unipress.
- Diakonoff, I.M. (1985). Media. In I. Gershevitch (ed.), *The Cambridge History of Iran* (vol.2): *The Median and Achaemenian Periods* (pp. 36-148). Cambridge: Cambridge University Press.
- Diakonoff, I.M. (1996). Pre-Median Indo-Iranian Tribes in Northern Iran. *Bulletin of the Asia Institute*, 10, 11-13.
- Dyson, R. (1957). Iran, 1956. *University Museum Bulletin*, 21(1), 27-39.
- Gera, D.L. (2013). *Judith*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Ghirshman, R. (1954). *Iran: from Earliest Times to Islamic Conquest*. New York: Penguin Books.
- Gopnik, H. (2017). The Median Confederacy. In T. Daryae (ed.), *King of the Seven Climes: A History of the Ancient Iranian World* (3000 BCE - 651 CE) (pp. 39-62). Irvine: Jordan center for Persian studies.
- Grayson, A.K. (1975). *Assyrian and Babylonian Chronicles*. Locust Valley, New York: J. J. Augustin.
- Grayson, A.K. (1996). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- Grote, G. (1849). *History of Greece* (vol. III). London: John Murray.
- Henkelman, W.F.M. (2017a). Humban & Auramazdā: royal gods in a Persian landscape. In W.F.M. Henkelman & C. Redard (eds.), *Persian Religion in the Achaemenid Period – La religion perse à l'époque achéménide* (pp. 273-346), Wiesbaden: Harrassowitz.
- Henkelman, W.F.M. (2017b). Imperial signature and imperial paradigm: Achaemenid administrative structure and system across and beyond the Iranian plateau. In B. Jacobs, W.F.M. Henkelman, and M.W. Stolper (eds.), *Administration in the Achaemenid Empire – Tracing the Imperial Signature* (pp. 45-256). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Hommel, F. (1900). *The Civilization of the East* (J. H. Loewe, Trans.). London
- Kapović, M. (2016). *The Indo-European Languages*. London & New York: Routledge.
- Kent, R.G. (1953). *Old Persian*. New Haven: American Oriental Society.
- Knapton, P., Sarraf, M., and Curtis, J. E. (2001). Inscribed column bases from Hamadan, *Iran*, 39, 99-117.
- Kuhrt, A. (1988). Babylonia from Cyrus to Xerxes. In J. Boardman et al. (eds), *Cambridge Ancient History* (Vol. IV, pp. 112-138). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuhrt, A. (2010). *The Persian Empire: A Corpus of Sources of the Achaemenid Period*. London & New York: Routledge.
- Lanfranchi, G. (2003). The Assyrian expansion in the Zagros and the local ruling elites. In G. Lanfranchi, M. Roaf and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empires(?): Assyria, Media, Persia* (pp. 79-118). Padua.
- Llewellyn-Jones, L. (2016). Median Empire. In J.M MacKenzie (ed.), *The Encyclopedia of Empire*. 3 Vols, (pp. 1397-1401). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Llewellyn-Jones, L. & Robson, J. (2010). *Ctesias' History of Persia*. London & New York: Routledge.
- Llewellyn-Jones, L. (2022). *Persians: The Age of the Great Kings* [epub]. New York: Basic Books.
- Luckenbill, D.D. (1968). *Ancient records of Assyria & Babylonia*, (vol. II). New York: The University of Chicago Press.
- Mallory, J. & Adams, D.Q. (eds.). (1997). *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London & Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Markham, C.R. (1874). *A General Sketch of the History of Persia*. London: Longmans, Green and co.
- Mayrhofer, M. (1989). Vorgeschichte der Iranischen sprachen; Uriranisch. In R. Schmitt. (ed.), *Compendium Liguarum Iranicarum* (vol. I, pp. 4-24). Wiesbaden: Dr Ludwig Reichert.
- Medvedskaya, I.N. (2002). Were the Assyrians at Ecbatana? *International Journal of Kurdish Studies*, 16, 45-57.
- Muscarella, O.W. (1994). Miscellaneous Median matters. In H. Sancisi Weerdenburg, & A. Kuhrt & M. Cool Root (eds.), *Achaemenid history* (vol. VIII, pp. 57-64). Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

- Pliny. (1961). *Natural History* (tr. H. Rackham, vol. 2). Cambridge, Mas: Harvard University Press.
- Polybius. (1889). *The Histories* (vol. 2, E.S. Shuckburgh, Trans.). London & New York: Macmillan and co.
- Potts, D.T. (ed.). (2012). *A companion to the archaeology of the ancient Near East*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Potts, D.T. (ed.). (2013). *The Oxford Handbook of Ancient Iran*. New York: Oxford University Press.
- Radner, K. (2013). Assyria and the Medes. In Daniel T. Potts (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran* (pp. 442-456). New York: Oxford University Press.
- Rawlinson, G. (tr.). (1880). *History of Herodotus*. (vol. 1). London.
- Rawlinson, G. (1885). *The Seven Great Monarchies of the Eastern World* (vol. II). New York: John B. Alden Publisher
- Rawlinson, H.C. (1841). Memoir on the site of the Atropatenian Ecbatana. *The journal of the royal geographical society of London*, 10, 65-158.
- Rollinger, R. (2007). Med Krallığı: Hayalet İmparatorluğu. *Arkeo Atlas* 6, 8-18.
- Rollinger, R. (2020). The Medes of the 7th and 6th c. BCE: A Short-Term Empire or Rather a Short-Term Confederacy? In R. Rollinger et al. (eds.), *Short-term Empires in World History* (pp. 189-213). Wiesbaden: Springer.
- Rollinger, R. (2021). The Median Dilemma. In B. Jacobs & R. Rollinger (eds.), *A Companion to the Achaemenid Persian Empire* (vol. 1, pp. 337-350). Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Sancisi-Weerdenburg, H. (1988). Was There Ever a Median Empire? In A. Kuhrt and H. Sancisi-Weerdenburg (eds.), *Achaemenid History III: Method and Theory* (pp.197-212). Leiden: The Netherlands Institute for Ancient History.
- Sancisi-Weerdenburg, H. (1994). The orality of Herodotus' Medikos Logos or: the Median Empire revisited. In H. Sancisi-Weerdenburg & A. Kuhrt & M. Cool Root (eds.), *Achaemenid History VIII: Continuity and change* (pp.39-55). Leiden: The Netherlands Institute for Ancient History.
- Sancisi-Weerdenburg, H. (1995). Medes and Persians in Early States? In M.A. van Bakel and J. G. Oosten (eds.), *The Dynamics of the Early State Paradigm* (pp. 87-104). Utrecht: ISOR.
- Sanjana, P.D.B. (ed. & trans.). (1922). *The Dinkard*. (vol. 17). Bombay.
- Sarraf, M.R. (2003). Archaeological excavations in Tepe Ekabātana (Hamadān) by the Iranian Archaeological Mission between 1983 and 1999. In G.B. Lanfranchi, M. Roaf, and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia* (pp. 169-280). Padova.
- Sayce, A.H. (1896). Assyriological notes. *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, 18, 170-186.
- Schmitt, R. (2009). *Die altpersischen Inschriften der Achaimeniden*. Wiesbaden: Dr Ludwig Reichert.
- Schmitt, R. (2014). *Wörterbuch Der Altpersischen Königsinschriften*. Wiesbaden: Dr Ludwig Reichert.
- Spiegel, Fr. (1871). *Iranische Alterthumskunde* (Band 1). Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.
- Stolper, M.W. (1990). Tobits in Reverse: More Babylonians in Ecbatana. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, 23, 161-176.
- Tadmor, H. & Yamada, S. (2011). *The royal inscriptions of Tiglath-pileser III, and Shalmaneser V, Kings of Assyria*. Wiona Lake: Eisenbrauns.
- Tavernier, J. (2007). *Iranica in the Achaemenid period*. Louvain: Peeters Publishers & Department of Oriental Studies.
- Zadok, R. (1976). On the Connections between Iran and Babylonia in the Sixth Century B.C. *Iran*, 14, 67-77.
- Zadok, R. (1997). Some Iranian Anthroponyms and Toponyms. *N.A.B.U.*, 1, 6-7
- Zadok, R. (2002). The Ethno-Linguistic Character of Northwestern Iran and Kurdistan in the Neo-Assyrian Period. *Iran*, 40, 89-151.
- Zournatzi, A. (2013). The Median Logos of Herodotus and the Persians' legitimate rule of Asia. *Iranica Antiqua*, 48, 221-251.
- Waerzeggers, C. (2015). Facts, Propaganda, or History? Shaping Political Memory in the Nabonidus Chronicle. In J. M. Silverman and C. Waerzeggers (eds.), *Political Memory in and after the Persian Empire* (pp. 95-124). Atlanta: SBL Press.

© 2023 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. [Open Access](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.